

Începuturile instituției judecătorești supreme în Evul Mediu românesc

Asist. univ. dr. Liviu Marius Ilie*

Beginnings of the supreme judicial institution in the Romanian Middle Ages

The supreme judicial institution in Wallachia and Moldavia, during the Middle Ages, was the Lordship (domnia). The beginnings of this institution can be found in the 14th century in Wallachia. By analyzing Basarab's and Nicholas Alexander's titles, one can see that the former was a voivode, while the latter was a prince (avtentis, gospodar). The first ever recorded mention of the Lordship title, simultaneously with the creation of the first metropolitan see from Wallachia, might be considered as the beginning of the supreme judicial institution in the Romanian Middle Ages.

Cuvinte cheie: instituție judecătorească, Evul Mediu, domnie, titlu, prerogative.

Key words: judicial institution, Middle Ages, Lordship, title, prerogatives.

1. Preliminarii. Instituția judecătorească supremă în Țara Românească și Moldova a fost în Evul Mediu, domnia; domnul era, așa cum au arătat adeseori istoricii care au scris despre instituțiile românești medievale, judecătorul suprem al statului¹. Prerogativă judecătorească a fost, pentru domnii români, numai una dintre variatele forme de exercitare a puterii de-a lungul perioadei medievale. Deși istoriografia contemporană nu mai acceptă pe de-a întregul opinia lui A. D. Xenopol, conform căreia „domnul era... autoritatea supremă de la care atârnav toate interesele supușilor săi”, iar „avere, onoare, viață, totul stătea în clipita ochiului său”², totuși importanța prerogativelor domnești nu poate fi nicidecum micșorată. Înainte de orice discuție referitoare la aceste prerogative ale domniei, printre care se găsea și cea judecătorească, o problemă esențială este aceea a apariției domniei în Evul Mediu românesc. Adeseori dezbătută în istoriografie, această chestiune a determinat nașterea câtorva ipoteze, care pot fi clasificate astfel: domnia este o creație medievală, avându-și rădăcinile în vechile instituții romane, domnia găsește similitudini sau modele în țările Europei medievale, domnia este o creație locală, domnia apare odată cu statul medieval românesc sau cu alte instituții fundamentale ale acestui stat (mitropolia). Deoarece domnii Țării Românești și ai Moldovei au purtat și titlul de voievod, voi încerca să urmăresc interdependența dintre domnie și voievodat.

Unii istorici au susținut că domnia medievală românească a fost creată ca o continuare a instituției similare din Imperiul roman. Într-un articol publicat în perioada interbelică, Aurelian Sacerdoțeanu, plecând de la un loc comun al istoriografiei românești contemporane lui – problema continuității în spațiul locuit de români – arăta că „din punct

---

*Universitatea din Craiova, Facultatea de Istorie, Filosofie, Geografie.

¹ A se vedea, spre exemplu, Emil Cernea, Emil Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, ed. a III-a, București, Casa de editură și presă Șansa & Editura Universul, 1993, p.75-76; *Istoria românilor*, vol. IV. *De la universalitatea creștină către Europa „patriilor”*, red. resp. Ștefan Ștefănescu și Camil Mureșanu, secr. Tudor Teoteoi, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 170; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324 – 1881*, I. *Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 24.

² A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. III. *De la moartea lui Petru Rareș până la Matei Basarab și Vasile Lupu. «Epoca lui Mihai Viteazul»*, ed. a IV-a, text stabilit de Nicolae Stoicescu și Maria Simionescu, note, comentarii, prefață, indice și ilustrația de Nicolae Stoicescu, glosar de Maria Simionescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 469; despre limitele domniei, a se vedea observațiile editorilor în *ibidem*, vol. II, p. 221-222, n. [44], [48]- [49].

de vedere politic, românii au păstrat în lexicul lor noțiunile romane necesare ierarhiei de stat” și concluziona că „trebuie să admitem dintru început continuitatea ideii de stat”. „Atât noțiunea cât și realitatea care se ascundea sub ea – continua același istoric – nu au putut dispărea niciodată. Lucrul se explică și numai prin faptul că ideea de *șef* – Dominus - Domnus - Domn – s-a păstrat alături de aceea de *țară-terra*”³. „Micilor state politice locale”, despre care vorbește Aurelian Sacerdoțeanu, le corespundeau, în concepția sa, „domnii de țară”, conducători politici cu puteri limitate, care, datorită imposibilității de a rezista invaziilor barbare, și-au pierdut treptat prerogativa militară. Această prerogativă „n-a fost recâștigată decât mai târziu, o dată cu contactul cu slavii, cari le-au dat *războiul*. Dar aceasta nu într-atât încât să se creeze și un cuvânt local, de contaminare *războiu* – *bellum*, spre a se ajunge la *răzbel*. Atunci domnul – scria în continuare Sacerdoțeanu – a căpătat și atributele conducătorului de *voevod*, în timp de războiu, care la slavi era numit *voevod*, pentru ca în timp de pace să fie organizatorul țării și împărțitorul legii, într-un cuvânt să fie *domn*. Așa s-a ajuns ca *șeful* să fie domn și voievod, cum apare chiar în primele documente, măcar că termenul dintâiu a fost tradus în limba oficială prin *gospodin* sau *gospodar*, tot termeni slavi și aceștia”⁴. Așadar, în concepția lui Aurelian Sacerdoțeanu, cuvântul românesc *domn* ar fi evoluat din latinescul *dominus*, iar formele slavone *gospodin* și *gospodar* nu ar fi decât niște traduceri târzii, de cancelarie. Împrumutul *dominus*-ului latin ar avea nu doar o conotație lingvistică, ci și una pur instituțională („atât noțiunea cât și realitatea care se ascundea sub ea nu au putut dispărea niciodată”). Mai mult decât atât, titlul domnesc l-ar fi precedat, din punct de vedere cronologic, pe cel voievodal⁵.

2. Aproximativ în aceeași perioadă cu Aurelian Sacerdoțeanu, O. G. Lecca scria: „Cuvânt rămas de-a drept din latinește, «domn» (*dominus*, *domnus*) a însemnat întotdeauna pe căpetenia, conducătorul, principele, stăpânul. Poporul nostru, în Țara-Românească și apoi în Moldova, n-a avut alt nume pentru suveranul său. Domnul întrupa ideea de stăpânire, cu îndatoririle și atributele ei, conducerea în pace și războiu; el era sprijin și judecător poporului... Poporul de la noi, păstrând noțiunea romană, a trebuit totdeauna să zică domn stăpânului țării”⁶. Analizând relația dintre cei doi termeni (*domn* și *voievod*), Lecca arăta că primul îl precede, cel puțin etimologic, pe cel de-al doilea („«domnu» era mai vechiu ca limbă”). La fel ca și Sacerdoțeanu, acesta lega originea latină a *domnului* de continuitatea românilor – „Avem norocul să păstrăm un termen pe care celelalte limbi romanice nu-l mai au, dovadă, cum am spus, de continuitatea românilor pe pământul acesta unde s-a perpetuat domnul lor”⁷.

Alți istorici au constat anumite similitudini între domnia din Evul Mediu românesc și instituții similare ale Europei medievale. Într-o comunicare susținută în aula Academiei Române la 11 noiembrie 1927, Nicolae Iorga⁸ observa unele influențe cumane asupra domniei românești și analiza aceste influențe într-un cadru mai larg, est-european: „Cumanii au dat bulgarilor poate un îndemn pentru alcătuirea statului de la Târnova, pe care l-au apărat și ajutat, apoi tot lor statul de la Vidin, prin terterizi. *Prin tovărășia cu ei,*

³ Aurelian Sacerdoțeanu, *În jurul unei lupte a Românilor cu Rutenii în anul 1277*, în „Arhivele Olteniei” (în continuare AO), an XIII, 1934, nr. 74-76, p. 277.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Cf. E. Vârtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în secolul al XVI-lea)*, [București], Editura Academiei Române, 1960, p. 188-189, n. 5.

⁶ O. G. Lecca, *Domnul Țării-Românești*, în AO, an XVII, 1938, nr. 97-100, p. 276.

⁷ *Ibidem*, p. 276-277.

⁸ Comunicarea a fost publicată cu titlul *Imperiul cumanilor și domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaborația româno-barbară în Evul Mediu* în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, seria III, t. VIII, 1928, p. 97-103.

din muntele de la Argeș și Mușcel, ei au putut da românilor un impuls către alcătuirea domniei, care, de la Borciu cumanul, a putut trece, prin Seneslav și la Băsărabă cel cu nume cuman. Astfel, precum Rusia moscovită continuă hanatul tătarilor, hanatul cumanilor se continuă în domnia a toată Țara-Românească, oricare ar fi fost modificările pe care i le-a adus tradiția românească și sufletul popular românesc”⁹.

Uneori s-a considerat că domnia este o instituție românească, posibil influențată, însă, din exterior. Emil Vărtosu susținea că titlul domnesc a apărut în spațiul românesc în perioada medievală, unele influențe putând veni din spațiul maghiar; astfel, el scria despre vechimea „sensului feudal al lui *dominus* = domn, în limba română”, acest termen, cel de domn, fiind „un semantism rezultat direct din pătrunderea feudalității la români și nicidecum un «calc» după sensul slav din *gospodin* sau *gospodar*. Dar dacă, totuși, a fost necesară o influență sau chiar un împrumut pentru dobândirea acestui sens feudal, sau mai degrabă un punct de sprijin și de rapel, acestea nu puteau veni decât din cancelaria și organizarea statului feudal ungar”¹⁰.

3. De curând, Constantin Rezachevici a observat, la rândul său, că „domnul ca atare, cu titlul latin *dominus* (< rom. *domn*) sau cel slav *gospodin-gospodar* (care în românește a dat sensul de «bun administrator al unei averi»), se întâlnește atât la nord (în spațiul halician) cât și la sud de spațiul românesc (în cel bizantin sau în cel al Imperiului vlaho-bulgar al Asăneștilor, unde la 1204 Ioniță Caloian se intitulează într-o scrisoare adresată papei Inocențiu III «*dominum et imepratore totius Bulgarie et Vlachie*»). O apropiere se poate face și de «*herr*»-ul din spațiul germanic. Dar *domnul* și *domnia*, ca atare, se întâlnesc doar la români”¹¹. În ceea ce privește interdependența stabilită între *voievod* și *domn*, același istoric afirmă că „în chip firesc, *domnul român* a moștenit autoritatea militară și politică a vechilor *voievozi teritoriali* din perioada prestatală, conducători ai unor formațiuni politice («țări» românești, «Romanii») de întindere limitată”¹².

Cel mai adesea, istoricii români au considerat că domnia apare în spațiul românesc medieval nu ca o „prelungire romană” și nici ca o instituție românească cu posibile influențe „din exterior”, ci în strânsă legătură cu anumite evenimente ale Evului Mediu românesc. Astfel, A.D. Xenopol pune apariția domniei românești pe seama descălecatului transilvan și, implicit, pe ieșirea de sub suzeranitatea maghiară: „Strămutându-se voievozii din Transilvania dincoace, peste munți, se făcu mai întâi următoarea însemnată schimbare în ființa lor: din supuși ei deveniră neatârnați. Ei luară, pe lângă titlul de voievod, și pe acel de *gospodar*, *gospodin*, care se vede în toate hrisoavele începând de la cele mai vechi, și înseamnă stăpânul casei, de unde apoi domn, suveran. După ce, cu trecerea lor în țările române, ei scutură cu totul suzeranitatea maghiară, își mai adaogă încă și pe cele de *samoderjavnâi*, adică autocrat, de sine stăpânitor”¹³.

Ioan Bogdan¹⁴ considera că domnia la români a apărut pe fondul înlăturării suzeranității maghiare din spațiile românești extracarpatice și prin lărgirea teritoriului pe care conducătorii românilor îl aveau în stăpânirea lor: „Cu emanciparea de sub suzeranitatea ungiurească a voievozilor din Țara Românească și cu ieșirea lui Bogdan din Maramureș și cucerirea țării Moldovei, voievodatul intră la români într-o nouă fază.

⁹ *Ibidem*, p. 101.

¹⁰ E. Vărtosu, *op. cit.*, p. 194-195.

¹¹ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 20.

¹² *Ibidem*.

¹³ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 161.

¹⁴ În *Originea voievodatului la români*, în Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, cu o prefață de Emil Petrovici, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Editura Academiei Române, 1968.

Voievozii devin stăpâni neatârnați peste teritorii întinse, peste cnezate multe poate și peste confederațiuni de cnezate, cari par a fi existat mai ales în Moldova. În această fază ei iau, conform noilor puteri, titlul de *domni: gospodari* sau *gospodini*, arătând prin acest nou titlu un nou fapt: faptul stăpânirii absolute a țărilor, al domeniului sau imperiului, ca să întrebuițez un termen din organizația feudală a apusului (*dominium, imperium*)¹⁵. Titlul voievodal, preexistent celui domnesc, a fost păstrat de conducătorii politici ai românilor, căci „era prea vechi ca să-l schimbe cu un altul sau să-l părăsească”¹⁶; în planul politicii externe, domni români, considera Ioan Bogdan, continuă să recunoască suzeranitatea regilor maghiari, „unii expres prin documente, alții tacit”, diferența față de situația anterioară fiind că, mai nou, dețineau „în țările lor, puterea deplină asupra teritoriului și supușilor, ceea ce n-aveau în Ungaria”¹⁷.

4. Pornind de la teza lui Constantin C. Giurescu, conform căreia „întemeierea Munteniei nu se datorește unor descălecători din Făgăraș, ci reunirii sub o singură stăpânire românească, a diferitelor formațiuni politice, cnezate și voievodate, din dreapta și din stânga Oltului”¹⁸, Alexandru Al. Buzescu, într-o lucrare dedicată domniei din spațiul românesc, afirma: „Odată cu reunirea teritorială și națională săvârșită, apare monarhul transformat din voevod în domn, care, încetul cu încetul, va căuta să aibă puterea, prestigiul și funcțiunile, cu o ușoară influență bizantină, influență ce ni s-a transmis prin intermediul popoarelor slave, care ne-au înconjurat întotdeauna”¹⁹. Așadar, în concepția acestuia din urmă, domnia apare în același timp cu statul românesc medieval²⁰.

Tot în perioada cristalizării statului medieval așează și Gheorghe Brătianu apariția domniei în spațiul românesc. Într-o lucrare publicată postum în Franța și abia, mai apoi, în România²¹, marele istoric român, scriind despre teoriile apariției Țării Românești (cea a descălecatului transilvan și cea «unirii» „voievodatelor locale”), amintea și „caracterul domniei nou înființate”²², lăsând, astfel, să se înțeleagă că domnia apăruse aproximativ în aceeași perioadă cu statul medieval.

Pentru P. P. Panaitescu apariția domniei a reprezentat o etapă în crearea respectivului stat: „Întemeierea statului înseamnă întâi reunirea voievodatelor într-un singur stat, apoi ridicarea unui voevod la puterea de *domn*, cu supunerea boierilor. Noi știm astăzi de ce s-a făcut această schimbare, dar nu știm sigur cum și când s-a împlinit... Când, ceva mai târziu, aflăm Țara Românească întemeiată, în fruntea ei se afla un *domn*, primul domn cunoscut, cu numele căruia încep cele mai vechi pomelnice de biserici, *Basarab*... *Basarab* a fost întemeietorul țării, cel ce a unit voievodatele, întâi pentru că cele mai vechi pomelnice ale bisericilor și mănăstirilor țării încep cu el; nu se cunoaște nici un *domn* înaintea lui”²³. Observăm că Panaitescu s-a oprit chiar asupra unui personaj de al cărui

¹⁵ *Ibidem*, p. 178.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor, I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, ed. a V-a revăzută și adăugită, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1946, p. 365.

¹⁹ Alexandru Al. Buzescu, *Domnia în Țările Române până la 1866*, București, Cartea Românească, [1943], p. 50, n. 3.

²⁰ „Statele române s-au născut simultan cu ideea unui monarh autoritar” (*ibidem*, p. 57).

²¹ Este vorba de *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*, apărută mai întâi la Évry, Compagnie française d'impression, 1977, iar ulterior la București, Editura Enciclopedică, 1995; în continuare, vom cita din ediția apărută în România.

²² *Ibidem*, p. 25.

²³ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești. Problemele istoriografiei române*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Dan Horia Mazilu, București, Editura Minerva, 2000, p. 293.

nume a legat crearea instituției domnești în Țara Românească – Basarab I. Este vorba de acel „domn *cu nume* – cum îl numește Nicolae Iorga – de la care n-avem nici un document” și care „apare numai în actele pontificale și ungurești, unde, o dată, e intitulat Băsărabă, fiul lui «Thocomerius»”²⁴.

5. Mișcările demografice din Transilvania la sud de Carpați – susținea Ștefan Ștefănescu într-o lucrare dedicată Țării Românești – au determinat un climat favorabil apariției domniei și cristalizării statale între Carpați și Dunăre: „Noii veniți [din Transilvania, la sud de Carpați, n.m.]... au întărit hotărârea căpeteniilor locale de a se grupa, creându-și propria organizare, instrument indispensabil apărării intereselor lor. Ei s-au strâns în jurul voievodului din părțile Argeșului, pe care l-au ales «mare voievod» și domn al Țării Românești (Valahiei)... Izvoarele nu menționează la data când este amintită pentru prima oară ca stat organizat Valahia nord-dunăreană (circa 1307) și numele conducătorului ei, a «marelui voievod» și «domn»”²⁵.

În lucrarea colectivă *Constituirea statelor feudale românești*, Valentin Al. Georgescu nota următoarele: „Când căpitanii conducători de război, numiți mai târziu exclusiv voievozi, au pășit firesc și au fost împinși să-și transforme puterea de comandă temporară în *domnie*, s-a folosit o structură prezentă în structura politico-religioasă a românilor și un termen curent în limba autohtonilor, acela de *domn*. Din această fuziune sau extindere, s-a păstrat tradiția cronicărească a domnilor autocrați de drept divin, care la început ar fi exercitat mai mult o căpitănie, adică un voievodat întru cele militare și ale războiului. Când noul termen de domn s-a suprapus celui de voievod, acesta îmbogățit și revalorizat, a luat o nouă accepțiune domnească. Documentar, *domn* se adaugă la mai vechiul voievod, într-un text grecesc din 1359 cu prilejul organizării mitropoliei țării. Trebuie admis că patriarhia a tradus prin *authentês* pe localul *domn* de care avea cunoștință. Astfel, inovația bizantină ar fi trebuit redată în românește printr-un neologism creat *ad hoc*. Apelul la un cuvânt de origine latină, neaflat în limba română, ar fi fost de neconceput”²⁶. Pentru Val. Al. Georgescu există o diferențiere netă între accepțiunea etimologică și cea instituțională a domnului și, respectiv, a domniei. În ceea ce privește originea cuvântului *domn*, aceasta este una latină. Cuvântul a fost păstrat în spațiul nord-dunărean pe filieră creștină; „încă din secolul al IV-lea, și domn și împărat au avut o bază concretă de menținere prin ideologia și textele religioase, care se refereau neîntrerupt la «domnul Dumnezeu» (*dominus Deus*) și «împăratul ceresc» sau «împăratul veacurilor»”²⁷. Când s-a făcut trecerea de la voievodat la domnie, conducătorul militar (voievodul) a primit vechiul titlu de *domn*, însă cu o accepțiune nouă; vechea conotație religioasă a fost păstrată decât în caracterul „de drept divin” al domniei. Instituțional, *domnul* este pentru prima dată atestat la 1359 o dată cu înființarea noii mitropolii a Ungrovlahiei.

Ideea lui Val. Al. Georgescu este întărită și de Șerban Papacostea, care, făcând referire la înființarea primului scaun mitropolitan al Țării Românești, scria: „Nicolae Alexandru până atunci *mare voievod* – titlu care exprimă o simplă preeminență în raport cu ceilalți *voievozi* și *cnezi* din țară – e recunoscut ca *avtentis*, adică *domn*, autocrat sau de sine stătător. Puterea pe care o exprimă acest element al titulaturii lui nu mai e produsul unei delegări de putere de către «țară», adică al alegerii de către căpeteniile locale, ci efectul unei investituri divine – «din mila lui Dumnezeu» – obținută prin mijlocirea scaunului

²⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 134.

²⁵ Ștefan Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab „Întemeietorul” până la Mihai Viteazul*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 30.

²⁶ Valentin Al. Georgescu, *Instituțiile statelor românești de-sine-stătoare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 217.

²⁷ *Ibidem*.

mitropolitan recent instituit și al ungerii domnului de către mitropolitul numit în înțelegere cu Bizanțul”²⁸.

Apariția domniei în Țara Românească o dată cu mitropolia este exprimată în aceeași termeni și de Stelian Brezeanu, care, însă, vede în acest act și intrarea Basarabilor în „familia de regi” ai Europei: „...prin crearea binomului instituțional *domn autocrat – mitropolit* era creat fundamentul statului de-sine-stătător din Argeș, eveniment ce consacra intrarea Basarabilor în «familia de regi» ai lumii medievale europene”²⁹.

6. După analiza istoriografică pe care am făcut-o mai sus, se impune un studiu al izvoarelor istorice. Esențială în înțelegerea începuturilor domniei în spațiul românesc medieval este analiza titlaturilor ce le-au purtat primii conducători politici ai românilor din secolul al XIV-lea. O investigație punctuală a izvoarelor contemporane, în care apar aceste titluri, poate înlesni stabilirea momentului și împrejurărilor în care instituția domnească a început să devină o realitate politică românească. Pentru o mai bună înțelegere a titlaturilor, acolo unde va fi cazul, voi încerca și o descriere a raporturilor politice stabilite între statele medievale românești și, respectiv, Ungaria, Imperiul Bizantin sau papalitate. Din rațiuni cronologice, analiza trebuie începută cu Țara Românească, deoarece aici domnia a apărut cu câteva decenii mai devreme decât în Moldova; așadar, apariția domniei în statul românesc de la sud de Carpați corespunde apariției domniei în Evul Mediu românesc.

Voi începe printr-o analiză a titlaturii lui Basarab I³⁰. Prima mențiune a sa se găsește într-un document din 26 iulie 1324, emis de regele maghiar Carol Robert, prin care acesta întărea moșia „numită Dawar... împreună cu pământul Pelynteluk” unui magistru, pe nume Martin. Un rol important în confirmarea acestei proprietăți l-au avut, printre altele, „meritele și slujbele credincioase”, pe care numitul magistru le adusese suveranului angevin³¹. Între aceste slujbe, Carol Robert amintea „purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la *Basarab, voievodul nostru al Țării Românești (Bazarab, woyuodam nostrum Transalpinum)* (s.m.), unde și-a îndeplinit slujba soliei sale în chip credincios și vrednic de laudă”³². Deși indirectă, menționarea lui Basarab în diploma regelui maghiar este importantă prin consemnarea titlaturii acestuia – *voievod* – și prin faptul că lasă să se întrevadă raporturilor vasalice stabilite între Carol și Basarab, așa cum reies ele din formularea *voievodul nostru*.

7. În vara anului următor bunele relații dintre cei doi se stricaseră. Într-un alt document maghiar, din 18 iunie 1325, se amintește cum în timpul unei dispute dintre un anume Pavel, fiul lui Iwanka de Ugal și, respectiv, Ștefan, fiul comitelui cuman Parabuh,

²⁸ Șerban Papacostea, *Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, Editura Corint, 2001, p. 20.

²⁹ Stelian Brezeanu, *Model european și realitate locală în întemeierile statale medievale românești. Un caz: „Terra Bazarab”*, în idem, *Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, Editura All, 1999, p. 226 (studiul apăruse inițial în „Revista Istorică”, s. n., tom V, 1994, nr. 3-4, p. 211-232); a se vedea și varianta în franceză – *Modèle européen et réalité locale dans la fondation des principautés roumaines*, în *Études byzantines et post-byzantines*, III, recueillies et publiées par Emilian Popescu et Tudor Teoteoi, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 195.

³⁰ Pentru relațiile lui Basarab I cu regalitatea maghiară și cu papalitatea, a se vedea M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 90 și urm.; *Istoria românilor*, vol. III. *Genezele românești*, coord. Ștefan Pascu și Răzvan Theodorescu, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 573-582.

³¹ *Documenta Romaniae Historica, D. Relațiile între Țările Române*, vol. I (1222-1456) (în continuare DRH, D, I), București, Editura Academiei Române, 1977, p. 36-37.

³² *Ibidem*, p. 37.

acesta din urmă – se arăta în document – „l-a ponegriit pe *domnul nostru Carol (dominum nostrum Karolum)* (s.m.), din mila lui Dumnezeu ilustrul rege al Ungariei, și l-a preaslăvit pe *Basarab transalpinul, necredincios al sfintei coroane (Bozarab Transalpinum, sancte regie corone infidelem)* (s.m.), spre vătămarea respectului regesc, [zicând] că puterea domnului nostru regele nu poate întru nimic să stea împotriva și să se compare cu puterea lui Basarab”³³. O primă observație trebuie făcută în privința titlaturilor celor doi: Basarab, menționat cu un an în urmă ca *voievod*, apare acum fără acest titlu; la antipozii, Carol este *domn din mila lui Dumnezeu*. Dacă se ia în considerație situația din 1324, unde Basarab era descris de Carol Robert ca *voievodul nostru* și se dă crezare informației din documentul din 1325, conform căreia Basarab apărea drept *necredincios al sfintei coroane*, se poate conchide că între vara lui '24 și vara lui '25, relațiile vasalice dintre cei doi se destrămaseră; este astfel explicată și dispariția amintitului titlu de *voievod* din titulatura lui Basarab, această situație putând fi acceptată ca varianta oficială a curții angevine, ținând cont și de faptul că documentul din 1325 fusese redactat de un apropiat al lui Carol Robert³⁴. Este posibil ca raporturile dintre cei doi să fi devenit cel puțin tensionate și să se fi pus chiar problema unei comparații între forțele lor, deoarece fiul comitelui cuman arăta că puterea (*potentia*) lui Basarab era mult mai mare decât cea a lui Carol.

Un alt document foarte important pentru analiza titulaturii lui Basarab este scrisoarea adresată acestuia de papa Ioan al XXII-lea, la 1 februarie 1327, epistolă în care pontiful roman îl înștiința pe conducătorul politic român de trimiterea unei misiuni dominicanice îndreptată împotriva ereticilor³⁵. Modalitatea de adresare era următoarea: „*Jubitului fiu, nobilului bărbat Basarab, voievod al Țării Românești (Dilecto filio, nobili viro Bazarab, voivoda Transalpino)*” (s.m.). Se poate observa că în titulatura lui Basarab reapare titlu de *voievod*, pe care acesta îl purta în 1324. Relațiile vasalice cu Ungaria fuseseră probabil reluate, deoarece papa arăta în continuare în scrisoare că „*dușmanii crucii*” (*hostes crucis*), împotriva cărora era trimisă misiunea dominicană, poposeau adesea „*pe pământurile supuse ție, așezate în regatul Ungariei (in terris tibi subiectis in regno Hungariae consistentibus)*”. Ipotetic, este posibilă stabilirea unei interdependențe între bunele relații angevino-papale, scrisoarea papei Ioan al XXII-lea adresată voievodului român și reluarea raporturilor vasalice dintre Carol Robert și Basarab³⁶.

Titlu de *voievod* îl purta Basarab și doi ani mai târziu, într-o diplomă emisă de același Carol Robert la 27 martie 1329, document în care suveranul maghiar arăta că l-a numit pe magistrul Dionisie, mai mare al Mehadiei, „*pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui Basarab, voievodul Țării Românești (Bazarab, woyuodam Transalpinum)* (s.m.), a regelui schismatic al Serbiei și a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu dușmănie, atacând hotarele regatului nostru, precum și unitatea credinței celei adevărate”³⁷. O dată în plus, relațiile româno-maghiare se înrăutățiseră, Basarab apărând din nou printre adversarii coroanei angevine.

Analizând cele patru documente de mai sus, se pot trage următoarele concluzii: în primul rând, *Basarab I apare fie fără nici un titlu (1325), fie purtând cel mult titlu de*

³³ DRH, D, I, p. 37-38.

³⁴ „Noi, magistrul Ladislau, prepozit al bisericii de Tytel, secretar al cancelariei și comite al capelei domnului [nostru] regele” (*ibidem*, p. 38).

³⁵ *Ibidem*, p. 39-40.

³⁶ Editorii colecției DRH au tradus expresia „*nobilitatem tuam rogamus*”, din partea de final a scrisorii, prin „o rugăm pe domnia ta” (*ibidem*); formularea nu are însă nimic de-a face cu instituția de mai târziu a domniei, căci, așa cum am văzut mai sus, Basarab apărea în scrisoarea pontificală doar ca *voievod*.

³⁷ *Ibidem*, p. 41.

voievod (1324, 1327, 1329); în al doilea rând, relațiile sale cu regalitatea angevină descriu un grafic sinusoidal, ele alternând perioadele favorabile cu acelea tensionate. În aceste condiții, e lesne de înțeles cum s-a putut ajunge la evenimentele din toamna lui 1330.

Un moment esențial al relațiilor Țării Românești cu Ungaria l-a constituit bătălia de la Posada. Vom încerca analiza titlaturii lui Basarab I, așa cum apare ea în principalele izvoare ce descriu confruntarea dintre români și maghiari din 9-12 noiembrie 1330³⁸ – *Cronica pictată de la Viena*³⁹ și diverse documente maghiare contemporane.

Scrisă la mai puțin de trei decenii după evenimentele de la Posada⁴⁰, *Cronica pictată* se încheie cu descrierea confruntării dintre Carol Robert și Basarab I, ultimul capitol (CIII) fiind dedicat în întregime expediției angevine în Țara Românească. Voi analiza, ca și în cazul izvoarelor de mai sus, titulatura pe care o poartă Basarab I, dar și raporturile dintre cei doi conducători politici. Cronicarul arată că „în anul Domnului 1330, regele [Carol Robert, n.m.]... și-a adunat o mare oaste... și... s-a dus în persoană... în țara vo[i]evodului vlahilor Bazarad (in terram Bazarad Woyuode Vlachorum)” (s.m.)⁴¹. Se poate observa că, la fel ca și în documentele din perioada 1324-1329, titlul pe care îl poartă Basarab este acela de voievod, numai că acum el nu mai apare ca voievod al Țării Românești, ci doar ca voievod al vlahilor. Într-un singur alt loc din *Cronica pictată* mai apare Basarab purtând titlul voievodal, acolo unde se vorbește despre prăzile de război ce s-au convenit românilor în urma confruntării armate – „toate le-au luat și le-au dus lui Bazarad vo[i]evod (omnia portauerunt et tradiderunt ipsi Bazarad uoyuode)”⁴². În alte cinci locuri conducătorul român apare menționat în cronică fără nici un alt titlu, ci doar cu numele *Bazarad*⁴³.

Un alt pasaj ce ar putea stârni controverse în privința titlaturii lui Basarab I, așa cum apare ea în același izvor, se găsește chiar la începutul capitolului CIII; vorbind despre motivațiile campaniei conduse de Carol Robert, cronicarul arată că suveranul angevin venise „ca să alunge din această țară pe Bazarad, sau cel puțin să dea în posesiune țara aceluia unuia dintre curtenii săi, cu toate că voievodul plătise întotdeauna cu credință darea convenită maiestății sale, regelui”⁴⁴. Semne de întrebare ar putea ridica ultima parte a textului citat; în originalul latin, fragmentul la care facem referire sună astfel: „cum tamen ipse princeps census debitum regie maiestati semper fideliter persoluisse”⁴⁵. Observăm că editorul român a tradus cuvântul latin *princeps*, care face referire la Basarab I, prin voievod. Acest termen din limba latină nu exprimă în nici un fel vreă formă de autocrație a lui Basarab, deoarece el este folosit în același capitol CIII pentru a desemna o parte dintre supușii lui Carol, aflați în oastea sa: „Cădeau tineri și bătrâni, principii și nobili fără nici o deosebire (Cadebant iuvenes et senes, principes et potentes, sine delictu)”⁴⁶. Mai mult decât atât, într-un alt pasaj, cronicarul lasă a se întrevede o formă de vasalitate a lui Basarab I față

³⁸ Pál Engel, *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary 895 – 1526*, translated by Tamás Pálosfalvi, English edition edited by Andrew Ayton, London – New York, I. B. Tauris, 2005, p. 135-136.

³⁹ Pentru acest izvor, vom folosi ediția *Izvoarele istoriei românilor*, vol. XI. *Cronica pictată de la Viena*, text, traducere și comentarii de G. Popa-Lisseanu, București, 1937.

⁴⁰ „În anul domnului 1358” (*ibidem*, p. 113).

⁴¹ *Ibidem*, p. 109, 233.

⁴² *Ibidem*, p. 111, 236.

⁴³ „ut de ipsa terra ipsum Bazarad rex expelleret” (*ibidem*, p. 109); „quo facto Bazarad regi sic mandauit nuncios per honestos” (*ibidem*); „sic dicite Bazarad” (*ibidem*); „cum magna humilitate uobis et ad honorem uestrum ipse Bazarad loquitur” (*ibidem*); „quo facto treuga ordinata cum Bazarad” (*ibidem*, p. 110).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 233.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 109.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 111, 235.

de Carol Robert; după cucerirea Severinului, conducătorul românilor trimite o solie către regele maghiar, în care îi face mai multe oferte pentru oprirea expediției, modalitatea de adresare fiind „voi, rege și stăpân al meu (*vos domine mi rex*)”⁴⁷.

O altă categorie de izvoare ce descriu bătălia de la Posada sunt documentele maghiare. Fiind izvoare ulterioare evenimentelor din noiembrie 1330, vom face o prezentare cronologică a lor. Actul din 16 martie 1331, emis de capitlul bisericii din Transilvania face referirea la pierderea de către Nicolae și Martin, fiii lui Blawch, a unui privilegiu scris, în timpul expediției pe care Carol Robert o făcuse în anul precedent „dincolo de munți, în țara lui Basarab (*vultra*⁴⁸ *Alpes, in terram Bazarab*)”⁴⁹. De altfel, aceasta este și singura mențiune a lui Basarab I în acest izvor. Cu titlul de voievod apare acesta (*Bazarab woivodam Transalpem Olacorum*) într-un alt document ecleziastic, pe care conventul de Szekszárd îl dădea comitelui Ygeyk și fiului acestuia, Petru, la 7 aprilie 1331⁵⁰. În vara aceluiași an, într-un act de danie, un alt comite, de Zvolen, de data aceasta, amintea mai multe „servicii” ale unui supus al său, printre care și acelea din „țara lui Basarab (*terra Bazarab*)”⁵¹. Un document din 1332 al capitlului de Agria amintește încă o dată „țara lui Bazara, voievodul românilor (*terra Bazara woyuode Olachorum*)”⁵².

8. Fără nici un titlu apare însă acesta, într-un document al lui Carol Robert din 16 februarie 1332⁵³. La 2 noiembrie 1332, același suveran angevin descria pe scurt confruntarea de la Posada: „...în anul o mie trei sute treizeci când am ajuns cu o parte a oastei noastre în Țara Românească a <măriei> noastre spre a o cerceta, după ce am străbătut-o în liniște, la ieșirea noastră de acolo, *Basarab, necredinciosul nostru român (Basaras, infidelis noster Transalpinus)* (s.m.), cu răutatea unei necredințe de mai înainte urzită, la adăpostul viclean al unei păci fățarnice, a năvălit plin de dușmănie asupra unei <mici> părți din oastea noastră, într-un loc crângos și păduros, încins cu dese întărituri și, în iureșul acestei năvale dușmane, magistrul Andrei, prepozitul bisericii de Alba, vice cancelarul curții noastre de bună pomenire, și-a pierdut viața precum și pecetea noastră”⁵⁴. Se observă în acest document varianta oficială a regalității maghiare asupra bătăliei, dar și asupra raporturilor dintre Carol Robert și Basarab I, acesta din urmă apărând ca *necredincios (infidelis)* al coroanei angevine. Observăm, o dată în plus, că suveranul ungar nu face nici o referire la vreo posibilă titulatură a fostului său vasal.

În actul din 22 noiembrie 1332, Basarab apare ca *Basarab wyvoda noster transalpinus*⁵⁵, o titulatură întâlnită, de regulă, înaintea confruntării de la Posada⁵⁶.

Mult mai explicită este diploma regală emisă patru zile mai târziu, la 26 noiembrie 1332. Regele maghiar își arată încă o dată recunoștința față de alți doi slujitori ai săi, frații Pavel, judele curții regale, și Laurențiu, comitele Zarandului, care au fost alături de el atunci când „pornind oastea noastră strânsă prin poruncă regească, am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ținute pe nedrept în Țara Românească de către

---

⁴⁷ *Ibidem*, p. 109, 234.

⁴⁸ Astfel în original (n.ed.)

⁴⁹ *DRH, D, I*, p. 41, 42.

⁵⁰ M. Holban, *op. cit.*, p. 108.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *DRH, D, I*, p. 47 48.

⁵⁵ M. Holban, *op. cit.*, p. 109.

⁵⁶ A se vedea și observațiile Mariei Holban în acest sens (*ibidem*).

Basarab, schismaticul, fiul lui Tihomir (Bazarab, filium Thocomeri⁵⁷, scismaticum) (s.m.), spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane⁵⁸. „Acest Basarab, necredinciosul nostru român (*idem Bazarab, infidelis Olacus noster*) (s.m.) – se arată în continuare în același document –, mânat de un gând rău, fără să se teamă și fără a ține seama că acei ce încearcă a se împotrivi stăpânului lor *firesc (naturali domino)* (s.m.), se vădesc a se împotrivi fățiș rânduielilor dumnezeiești..., s-a împotrivit maiestății noastre ca un răzvrătit și trădător... într-o luptă în care capetele a nu puțini dintre nobilii țării noastre ... au întâmpinat primejdia morții⁵⁹”.

Merită insistat puțin asupra acestui fragment de document, pentru că el aduce câteva informații noi. Mai întâi, avem o primă știre asupra originii lui Basarab – el este fiul lui Thocomer. Mai apoi, Basarab apare nu doar ca *necredinciosul nostru român*, formulare pe care o folosește Carol Robert și la 2 noiembrie 1332, ci și ca *schismatic*. De ce această noutate în redactarea diplomei regale? Răspunsul îl putem găsi mai jos – „acei ce încearcă a se împotrivi stăpânului lor *firesc*, se vădesc a se împotrivi fățiș rânduielilor dumnezeiești”. Așadar, trădarea lui Basarab, în concepția regelui angevin, nu se face doar sub forma unei felonii, ci este chiar o încălcare a principiilor divine ce guvernează întregul Ev Mediu. Lesne de înțeles și de explicat este, în aceste condiții, lipsa vreunei titlatură a lui Basarab I în documentul de față⁶⁰.

La începutul anului următor, la 2 ianuarie 1333, acuzele lui Carol Robert la adresa lui Basarab I păstru aceeași orientare. „Ca să încredințăm amintirii urmașilor puține din cele multe – se arăta în diploma regală – ... atunci când am fost mai demult în Țara Românească împotriva lui *Basarab, văditul și învederatul necredincios al nostru (Bazarab, manifestum⁶¹ et notorium nostrum infidelem)* (s.m.)... pomenitul <Basarab>, ca un bărbat nedrept și plin de viclenie și de înșelăciune, adunându-și împotriva unei părți osebite de oaste a noastră oareșicare putere și ceată de români, prin înșelare, călcându-și credința sa, a năvălit asupra acestei părți de oaste a noastră, într-un loc strâmt și întunecos⁶²”. „Aici indignarea nu mai e stârnită de simplul fapt al împotrivirii – sublinia Maria Holban –, ci de faptul că atacul românului nu a fost făcut după anume tipic cavaleresc, ci de oameni de strânsură ce au prins oastea regească la strâmtoare⁶³”.

La 2 iunie 1334, după ce îl amintise pe marele ban Henric, „cunoscutul necredincios al maiestății noastre (*nostrae maiestatis notorius infidelis*)”, Carol Robert rememora și „expediția noastră pornită mai de mult împotriva lui *Basarab, de asemenea necredincios al nostru (Bazarab, similiter infidelem nostrum)* (s.m.)⁶⁴. Un an mai târziu, într-o altă diplomă regală⁶⁵, Carol îi amintea pe „*Basarab românul și fiii lui (Bazarab Olacum et filios eius)* (s.m.), care țineau cu necredință numita noastră Țară Românească, în dauna sfintei coroane regești și a noastră”. Nici în aceste ultime două exemple observăm că regele maghiar nu pomenește nimic despre vreo posibilă titlatură a lui Basarab I.

⁵⁷ A se vedea observația lui C. Rezachevici (în *op. cit.*, p. 68) asupra traducerii lui *Thocomer* prin *Tihomir*.

⁵⁸ *DRH, D, I*, p. 50, 51.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 50, 51, 52.

⁶⁰ O analiza a documentului și la M. Holban, *op. cit.*, p. 133.

⁶¹ Corect, *manifestum* (n.ed.).

⁶² *DRH, D, I*, p. 53, 54.

⁶³ M. Holban, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁴ *DRH, D, I*, p. 55, 56; a se vedea și M. Holban, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁵ Documentul a fost datat la 22 iunie 1335 de editorii colecției *Documente privind istoria României. Veacul XIV, C. Transilvania*, vol. III (1331-1340), [București], Editura Academiei Române, 1954, p. 349-350 și la 19 mai 1335 de cei ai *DRH, D, I*, p. 57-58.

Am văzut mai sus că la 1 februarie 1327, papa Ioan al XXII-lea îl numea pe Basarab, „voievod al Țării Românești”⁶⁶. Într-un alt document pontifical, din 17 octombrie 1345, într-o scrisoare adresată regelui Ludovic de Anjou, papa Clement al VI-lea îl amintea de această dată pe fiul lui Basarab I, drept „Alexandru al lui Basarab (*Alexandro Bassarati*)”⁶⁷. Se observă că pontiful roman făcea referire la Basarab fără nici o specificație suplimentară asupra vreunei posibile titulaturi a sa.

Șase ani mai târziu, la 24 aprilie 1351, Ludovic de Anjou rememora confruntarea militară de la Posada, răsplătind prin diplomă regală serviciile pe care magistrul Kolus le adusese regalității angevine; era amintită împrejurarea în care „sus-zisul nostru tată a mers cu mulțimea puternică a oastei sale în Țara Românească, împotriva lui Basarab, pentru a redobândi unele părți ale sus-zisului regat al Ungariei, cotropite de *voievodul Basarab, necredincios față de tatăl nostru (Bozorab vayuodam, infidelem ipsius patris nostri)* (s.m.)”⁶⁸. Apariția titlului de *voievod* în dreptul lui Basarab I ar putea fi explicată prin reluarea relațiilor româno-maghiare în anii imediat următori urcării lui Ludovic de Anjou pe tron și, în acest caz, titlul sugera, într-o manieră anacronică, situația din deceniile V-VI și nu cea care existase în deceniul IV al secolului al XIV-lea⁶⁹.

Ultima știre despre Basarab I provine dintr-un izvor intern – inscripția care amintește moartea sa. Descoperită pe peretele nordic al în naosului bisericii domnești din Curtea de Argeș, respectiva inscripție, scrijelită cu un obiect ascuțit⁷⁰, are următorul conținut: „An 6860 (1 septembrie 1351 – 31 august 1352), la Câmpulung a murit marele Basarab voievod”⁷¹. Se poate observa că, la fel ca și în cazul izvoarelor amintite mai sus, titlul lui Basarab este tot unul voievodal. Singura diferență este că acum Basarab nu mai apare doar ca simplu *voievod*, ci ca *mare voievod*.

Din analiza de mai sus privitoare la conducătorul românilor dintre Carpați și Dunăre, din al doilea sfert al secolului al XIV-lea, se impune următoarea concluzie: *Basarab I este menționat în izvoare fie fără nici o titulatură, fie ca voievod sau, într-un singur caz, purtând titlul de mare voievod. Nicăieri acesta nu apare cu titlul de domn.*

În continuare, voi face aceeași analiză a titulaturilor, așa cum apar ele în izvoarele istorice, pentru Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I. Am văzut că încă din 1335, Carol Robert îi amintea într-o diplomă regală pe „*Basarab românul și fiii lui (Bazarab Olacum et filios eius)* (s.m.), fiind posibil ca printre acei fii să se fi găsit, la data respectivă, și Nicolae Alexandru.

Un prim izvor important este cronică de Târnavă, care descrie omagiul vasalic depus de Nicolae Alexandru, în 1344, regelui maghiar Ludovic de Anjou. Textul cronicii este următorul: „Cum însă exista în părțile amintite un principe sau baron preaputernic, *Alexandru voievodul transalpin* (s.m.) (*Alexander Waywoda Transalpinus*), supus stăpânirii acestuia [lui Ludovic de Anjou, n.m.], care în timpul răposatului Carol,

---

⁶⁶ Vezi *supra*.

⁶⁷ DRH, D, I, p. 60-61.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 67, 68.

⁶⁹ La 18 februarie 1355, titlul de *voievod* îl purta și Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I, într-o diplomă a aceluiași Ludovic de Anjou (DRH, D, I, p. 70-71).

⁷⁰ Virgil Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Notițe istorice și arheologice*, în BCMI, an X-XVI, 1917-1923, p. 31; Dimitrie Onciul, *Anul morții marelui Basarab voievod*, în BCMI, an X-XVI, 1917-1923, p. 31, p. 101.

⁷¹ Virgil Drăghiceanu (în *op. cit.*, p. 16, 31, fig. 9) datează 6860 prin 1352, în timp ce Constantin Bălan (în *Inscripții medievale și din Epoca Modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV – 1848)*, București, Editura Academiei Române, 1994) și Constantin Rezachevici (în *op. cit.*, p. 67) datează riguros în intervalul 1 septembrie 1351 – 31 august 1352.

tatăl său, se răsculase îndepărtându-se de calea fidelității și rămăsese vreme îndelungată în stare de rebeliune, auzind despre faima pietății și a puterii acestui rege Ludovic, venind la el de bună voie, în persoană, la hotarele acelor părți, s-a prosternat la pământ, la picioarele maiestății regale, revenind la ascultarea și fidelitatea datorate; și reintegrat [în ascultare], prestând ofrande solemne, daruri și odoare și recunoscând stăpânirea acestuia și sfânta coroană, s-a înapoiat cu veselie și bucurie la ale sale [și] din vremea aceea a păstrat fidelitatea⁷². Lăsând la o parte posibila confuzie între Basarab I, cel care așa cum scrie cronicarul „în timpul răposatului Carol... se răsculase îndepărtându-se de calea fidelității și rămăsese vreme îndelungată în stare de rebeliune”, și fiul său Nicolae Alexandru, putem observa că acesta din urmă purta titlul de *voievod*, pe care am văzut că îl avea și tatăl său în actele angevine de cancelarie. În plus față de Basarab I, lipsa titlului de domn din titulatura lui Nicolae Alexandru poate fi explicată și prin faptul că acesta avea numai calitatea de asociat la tron, aceasta presupunând nu doar acum, când titlul de domn nu intrase în formularul diplomatic al conducătorilor politici ai Țării Românești, ci și mai târziu, când aceștia se vor intitula drept „domni din mila lui Dumnezeu”, o limitare a titulaturii asociatului la rangul voievodal.

9. Voi analiza în continuare câteva acte de proveniență papală, angevină și bizantină, în care apare menționat Nicolae Alexandru. Primul dintre ele, amintit și mai sus, datează de la 17 octombrie 1345 și este o scrisoare adresată de papa Clement al VI-lea, regelui Ludovic cel Mare, în care este amintit, printre alții, și „*Alexandru al lui Basarab* (s.m.) (*Alexandro Bassarati*)”⁷³. La fel cu spuneam și în cazul lui Basarab I, nici Alexandru nu poartă vreo titulatură, ci este amintit doar cu numele.

Următorul act datează de la 18 februarie 1355 și constituie confirmarea unui privilegiu acordat de Ludovic I episcopului de Oradea; printre motivațiile privilegiului se numără și soliile acestuia din urmă „*la Alexandru al lui Basarab, voievodul nostru din Țara Românească* (s.m.) (*ad Alexandrum Bozorabi, wazuodam nostrum Transalpinum*), cu prilejul dezbaterii, așezării și întăririi păcii și înțelegerii dintre noi și dânsul”⁷⁴. Dincolo de posibila situație conflictuală descrisă în acest act între cei doi conducători politici ai Ungariei și ai Țării Românești, reținem titlul voievodal al Nicolae Alexandru. *Cert este că în toate izvoarele analizate până la acest moment (1355), acesta a purtat numai titlul voievodal, niciunde el nefiind amintit ca domn.*

Situația se schimbă către sfârșitul deceniului VI al secolului al XIV-lea. Pe plan extern, în cea mai mare parte, Ludovic I a avut relații bune cu papalitatea⁷⁵; în aceasta situație, era foarte greu ca pontiful Romei să-l recunoască pe conducătorul politic al Țării Românești ca ieșit de sub suzeranitatea angevină. Experiența celor câteva decenii de relații când tensionate, când normale cu regalitatea angevină îl vor fi făcut pe Nicolae Alexandru să-și îndrepte privirea către răsăritul Europei și să caute acolo recunoașterea sa pe plan extern ca principe independent.

Este îndeobște cunoscut că în Evul Mediu această recunoaștere internațională era obținută pe filieră ecleziastică și era acordată fie de centrul catolic de la Roma, fie de cel ortodox de la Constantinopol. Nicolae Alexandru a inițiat tratative cu patriarhia ecumenică de la Constantinopol⁷⁶, obținerea recunoașterii sale pe plan internațional fiind indisolubil

⁷² Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 45-46.

⁷³ *DRH, D, I*, p. 60, 61.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 70, 71.

⁷⁵ O excepție a acestor relații o regăsim în așa numita „chestiune napoletană” (Pál Engel, *op. cit.*, p. 173).

⁷⁶ În hotărârea sinodală din mai 1359 se arăta că domnul Țării Românești „a cerut nu numai o dată, ci de mai multe ori prin scrisorile sale și s-a rugat de smerenia noastră și de dumnezeiescul și sfântul

legată de înființarea mitropoliei Ungrovlahiei în 1359⁷⁷ sau, altfel spus, așa cum vom vedea mai jos, primirea titlului de *domn* a fost condiționată de numirea primului *mitropolit* al Țării Românești. De altfel, această situație a recunoașterii unui titlu politic printr-unul ecleziastic reprezenta un loc comun al Europei medievale răsăritene. Este bine cunoscută expresia „*imperium sine patriarcha non staret*”⁷⁸, din corespondența papei Inocențiu al III-lea cu suveranul bulgar Ioniță Caloian, atunci când acesta din urmă ceruse pentru sine titlul imperial⁷⁹. În Serbia medievală întâlnim un caz asemănător în secolul al XIV-lea. În urma mai multor cuceriri teritoriale, Ștefan Dușan se intitula spre sfârșitul anului 1345 „împărat și autocrat al Serbiei și Romaniei”, respectiv „împărat al sârbilor și al grecilor”⁸⁰. Odată asumat, acest titlu trebuia recunoscut și de o autoritate spirituală, care în cazul lui, trebuia să fie să fie o patriarhie. Evident că patriarhia constantinopolitană respingea din start această idee, deoarece conform ideologiei bizantine numai unul putea fi împărat în lumea ortodoxă și acela era basileul de la Constantinopol. În aceste condiții, Ștefan Dușan a convocat un sinod la Skopje în primăvara lui 1346, sinod care l-a ridicat la rang de patriarh

---

sinod de pe lângă dânsa, ca să fie de acum înainte și în viitor, el și întreaga lui stăpânire și domnie, sub jurisdicția ecleziastică și călăuzirea preasfintei mari biserici a lui Dumnezeu de la noi” (*Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV. *Scriitori și acte bizantine. Secolele IV-XV* (în continuare *FHDR*, IV), publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 197).

⁷⁷ Nu voi insista asupra înființării primei mitropolii din Țara Românească, dar voi reține cele mai importante lucrări ce fac referire la aceasta chestiune: N. Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906; G. M. Ionescu, *Istoria mitropoliei Ungrovlahiei. 1359-1709*, București, 1906; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în secolele XIV-XV*, în *AARMSI*, s. II, t. XXXV, 1912-1913, p. 387-411, reeditat în *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. îngrijită de Șerban Papacostea, București, Editura științifică și enciclopedică, 1984, p. 95-115; C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, în *AARMSI*, s. II, t. II, 1924, p. 247-269; C.C. Giurescu, *Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în *BOR*, an LXXVII, 1959, nr. 7-10, p. 673-697; Niculae Șerbănescu, *Titlatura mitropoliilor, jurisdicția, hotarele și reședințele mitropoliei Ungrovlahiei*, în *loc. cit.*, p. 698-721; *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte biserici ortodoxe*, a. Al. Elian, *De la întemeiere până la 1800*, în *loc. cit.*, p. 904-935; N. I. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în *loc. cit.*, p. 722-826; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, Editura Academiei Române, 1974; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe române*, I, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, 1980; Ioan-Aurel Pop, *Biserica și statul în evul mediu: întemeierea mitropoliilor Țării Românești și Moldovei*, în „Caietele David Prodan”, 1994, nr. 2, p. 7-14; I. Ionescu, *Circumstanțele istorico-politice ale întemeierii Mitropoliei Țării Românești în 1359*, în „BOR” an CXIII, 1995, nr. 1-6, p. 254-266; an CXIV, 1996, nr. 1-6, p. 317-331; Nicolae Pop, *Contextul politic și confesional sud-est european al întemeierii mitropoliei Țării Românești*, în *Interferențe istorice și culturale româno-europene*, Târgu Mureș, 1996, p. 19-24; Viorel Achim, *Ecclesiastic Structures and Political Structures in 14th Century Wallachia*, în *Church and Society in Central and Eastern Europe*, edited by Maria Crăciun and Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, European Studies Foundation Publishing House, 1998, p. 123-135.

⁷⁸ Stelian Brezeanu, „*Domn a toată Țara Românească*”. *Originea și semnificația unei formule de cancelarie*, în idem, *Romanitatea orientală în Evul Mediu*, p. 198 (studiul apăruse inițial în *RI*, I, 1990, nr. 2, p. 151-164)

⁷⁹ Despre relațiile dintre cei doi – James Ross Sweeney, *Inocent III, Hungary and the Bulgarian Coronation: A Study in Medieval Papal Diplomacy*, în „Church History”, vol 42, 1973, nr. 3, p. 320-334.

⁸⁰ George Christos Soulis, *The Serbs and the Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and His Successors*, Washington, D.C., Dumbarton Oaks Library and Collection, 1984, p. 29-30.

al Serbiei, pe arhiepiscopul de Peć, Ioanichie. În duminica Paștilor din același an (16 aprilie 1346), noul patriarh Ioanichie I-a încoronat pe Dușan ca „împărat al grecilor și al sârbilor”⁸¹. Așadar, adevărata confirmare a lui Ștefan Dușan ca împărat a venit în același timp cu încoronarea sa de către patriarhul din Peć. Aceeași idee a interdependenței celor două puteri – ecleziastică și laică – o regăsim și în faimoasă scrisoare a patriarhului Antonie al IV-lea către prințul Vasile I al Moscovei: „Împărăția și Biserica compun o entitate integrală și este aproape imposibil să le separe una de cealaltă”⁸².

Revenind la cazul Țării Românești, se poate observa că situația este similară. Am văzut că până spre sfârșitul deceniului VI al secolului al XIV-lea, atât Basarab I, cât și Nicolae Alexandru au purtat titlul de *voievod* sau *mare voievod*. Inițierea discuțiilor cu patriarhia ecumenică s-au soldat, pentru Nicolae Alexandru, cu înființarea unei mitropolii ortodoxe și mai important, din punct de vedere politic, cu primirea titlului de *domn*, în variantă grecească, *avtentis*. Într-adevăr, în hotărârea sinodală din mai 1359, acesta era numit „preanobilul mare voievod și *singur stăpânitor (avtentis)* a toată Ungrovlahia... domnul Alexandru” (s.m.)⁸³, în timp ce în scrisoare patriarhală din același an modalitatea de adresare era „mare voievod și *domn de sine-stătător (avtentis)* a toată Ungrovlahia... domnule Alexandru” (s.m.)⁸⁴. Astfel, așa cum concluziona Șerban Papcostea, la 1359, „Nicolae Alexandru, până atunci *mare voievod* – titlu care exprima o simpă preeminență în raport cu ceilalți *voievozi* și *cnezi* din țară –, e recunoscut ca *avtentis*, adică *domn*, autocrat sau de sine stătător. Puterea pe care o exprima acest element al titulaturii lui nu mai e produsul unei delegări de puteri de către «țară», adică al alegerii de către căpeteniile locale, ci efectul unei investituri divine – «din mila lui Dumnezeu» – obținută prin mijlocirea scaunului mitropolitan recent instituit și al ungerii domnului de către mitropolitul numit în înțelegere cu Bizanțul”⁸⁵.

Correspondența *titlu ecleziastic – titlu politic*, pe care am văzut-o exprimată în Bulgaria și Serbia medievală printr-o interdependență între *patriarh* și *împărat*, capătă în spațiul românesc o culoare locală prin raportul stabilit între *mitropolit* și *domn*. Nașterea *domniei* ca instituție politică este, așadar, legată de nașterea *mitropoliei* ca instituție ecleziastică. Este adevărat că în urmă victoriei de la Posada, Basarab I, eliberat pentru o perioadă de suzeranitatea angevină, s-ar fi putut intitula *domn*, însă acest lucru ar fi fost aproape nesemnificativ fără o recunoaștere externă, cu atât mai mult cu cât Roma nu se arăta prea interesată să-și strice relațiile cu Ungaria pentru a recunoaște independența vasalului necredincios al coroanei angevine. În aceste condiții, Nicolae Alexandru a ales *a doua cale*, cea a ortodoxiei bizantine, care l-a recunoscut ca domn și, mai mult decât atât, nu i-a cerut nici o vasalitate efectivă, așa cum făceau regii maghiari, patriarhia de la Constantinopol arătând, oarecum în treacăt, în gramata din 1359, că înființarea noii mitropolii și, implicit, recunoașterea lui Nicolae Alexandru ca *domn* se făcuse și cu „încuviințarea preaputernicului și sfântului... împărat”⁸⁶.

10. Titlu de *domn singur stăpânitor*, care am văzut că a apărut pentru prima dată în Țara Românească, în varianta greacă, îl vom găsi în limba slavonă (*samodržavni gospodar*) și pe piatra tombală a lui Nicolae Alexandru, păstrată în prezent la Câmpulung⁸⁷. Așadar, dacă Basarab I este amintit în inscripția funerară de la Curtea de Argeș purtând

⁸¹ *Ibidem*, p. 31, 32.

⁸² *Ibidem*, p. 30.

⁸³ *FHDR*, IV, p. 196, 197.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 200, 201.

⁸⁵ Șerban Papcostea, *op. cit.*, p. 20.

⁸⁶ *FHDR*, IV, p. 203.

⁸⁷ O reproducere fotografică a pietrei tombale la C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 73.

numai titlul de *mare voievod*, Nicolae Alexandru apare pe piatra sa tombală din Câmpulung ca *domn*. Cum a reacționat Ludovic de Anjou la această situație? Un prim răspuns a venit la foarte scurt timp de la evenimentele din mai 1359. La 29 august 1359, regele maghiar amintea „vremea când *Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești (Alexander Bazarade, woyuoda Transalpinus)*, nu voia să ne recunoască de *domn firesc (domino naturali)* (s.m.)”⁸⁸. Se observă clar o contradicție între titlul voievodal, pe care Ludovic i-l atribuia lui Nicolae Alexandru și titlul de domn, pe care și-l asuma pentru sine; în plus, neacceptarea suzeranității angevine de către conducătorul politic al românilor trimitea, fără doar și poate, la o situație conflictuală la vârf, între cele două țări.

Mult mai răspicată este reacția lui Ludovic în documentul de la 5 ianuarie 1365⁸⁹. Moartea lui Nicolae Alexandru, la 16 noiembrie 1364⁹⁰ și urcarea pe tron a lui Vladislav Vlaicu, realizată „cu învoirea trădătoare și tainica înțelegere a românilor și a locuitorilor acelei țări”⁹¹, l-a determinat pe Ludovic de Anjou să-și întrerupă sărbătorile de iarnă și chiar „în ajunul sărbătorii Botezului Domnului”⁹² să cheme la arme pe locuitorii comitatului Ung în vederea unei expediții militare îndreptată împotriva noului conducător politic al Țării Românești. Pe un ton acid, regele maghiar nu-l uită pe „răposatul <*Alexandru*>, *voievodul Țării Românești* (s.m.) (<*Alexander*>, *wayuoda Transsalpinus*)”, cel care „și-a uitat de binefacerile primite de la noi și... nu s-a înfricoșat <să calce> cu îndrăzneală cutezătoare credința cu care s-a legat <față de noi>, cât și scrisorile întocmite între noi și el, cu privire la anumite înțelegeri, dări...”⁹³; acest din urmă fragment citat este o trimitere la omagiul vasalic pe care am văzut că în urmă cu 21 de ani Nicolae Alexandru îl depusese lui Ludovic. Se observă foarte clar și faptul că nici după șase ani de la recunoașterea constantinopolitană a titlului de *domn* pentru conducătorul Țării Românești, regele maghiar nu se împăcase cu această situație, Nicolae Alexandru fiind în continuare numit *wayuoda Transsalpinus*. Mai mult decât, Ludovic arată în continuare în actul său că Vladislav a urcat pe tronul tatălui său „<nerecunoscându-ne> câtuși de puțin de *stăpân al său firesc (dominum naturale)*, însușindu-și în pomenita noastră Țară Românească... *numirea sa mincinoasă <de domn>, întru înfruntarea domnului <său> (titulum suum fictum erigens in contumeliam domini)* (s.m.), de la care trebuia să capete el semnele <puterii> sale”⁹⁴. Acel „titlu fictiv (numire mincinoasă)”, la care face referire diploma regală, era, fără îndoială, titlul de *domn*, pe care Nicolae Alexandru îl primise de la Constantinopol. Vladislav era acuzat că preluase acest titlu de la tatăl său și, în felul acesta, acceptase recunoașterea bizantină în schimbul celei maghiare. Cum era de așteptat, Ludovic de Anjou știa despre raporturile stabilite între conducătorii Țării Românești și Bizanț, însă nu vroia să accepte această situație. Ceea ce conta însă pentru Nicolae Alexandru, pentru Vladislav Vlaicu, dar și pentru urmașii lor de mai târziu, era faptul că odată primit titlul domnesc nu le mai putea fi luat de nimeni, nici chiar de regele maghiar.

Am lăsat la final două acte, datând din 1369 și 1370, primul o cionă a unui viitor act domnesc al lui Vladislav Vlaicu⁹⁵, iar al doilea un document emis de Hariton, egumenul mănăstirii athonite Cutlumuș⁹⁶. În primul dintre ele, domnul Țării Românești amintește

⁸⁸ DRH, D, I, p. 73, 74.

⁸⁹ Ibidem, p. 78-80.

⁹⁰ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 72.

⁹¹ DRH, D, I, p. 79.

⁹² Ibidem, p. 80.

⁹³ Ibidem, p. 78, 79.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ FHDR, IV, p. 281-285; DRH, B, I, p. 499-505.

⁹⁶ FHDR, IV, p. 285-293.

mănăstirea de la Cutlumus „a domnului (s.m.) (avtentis) și părintelui domniei mele”⁹⁷, lăsând astfel să se înțeleagă faptul că, la rândul său, și el era conștient de titlul pe care îl purtase tatăl său. În cel de-al doilea document, numit convențional „primul testament al lui Hariton”⁹⁸, acesta din urmă îl amintește pe „cel ajuns de fericită pomenire, domnul Ungrovlahiei, Nicolae Alexandru (s.m.) (avtentis)”⁹⁹. Așadar, memoria lui Vladislav Vlaicu și a lui Hariton îl înregistrau pe Nicolae Alexandru cu același titlu de *domn*, cu care l-am văzut atât în actele patriarhale din 1359, cât și pe piatra sa tombală de la Câmpulung. Pentru Țara Românească, etapa domnească era pe deplin încheiată. Apariția instituției judecătorești supreme în Țara Românească și, mai târziu, în Moldova se făcuse printr-o trecere de la voievodat la domnie. Din acel moment, domnul devenea cea mai înaltă instanță judecătorească a acestor două state românești medievale.

---

⁹⁷ *Ibidem*, p. 280, 281.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 279.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 286, 287.